

ISTRAŽIVANJE NEOLOGIZAMA – ‘PRIČA BEZ KRAJA’

Vesna Muhvić-Dimanovski
NEOLOGIZMI - PROBLEMI TEORIJE I PRIMJENE

(Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.)

Vesna Muhvić-Dimanovski objavila je 2005. godine knjigu *Neologizmi - problemi teorije i primjene* u izdanju Zavoda za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Knjiga je rezultat rada na znanstvenome projektu *Neologizmi – problemi teorije i primjene*. Knjizi su prethodili autoričin rad na projektima Rudolfa Filipovića *Engleski element u europskim jezicima* i *Jezični dodiri u neposrednom i posrednom posuđivanju te radovi Prevedenice – jedan oblik neologizama* i suautorstvo u *Rječniku novih riječi*. S obzirom na to da autorica drži da u jezikoslovnim krugovima interes za neologizme nije pretjerano izražen te da su rijetke studije koje se bave samo tom problematikom, ovom je studijom htjela upozoriti na različite aspekte leksičkih inovacija te izborom primjera pokazati svo jezično bogatstvo koje neologizmi mogu pružiti. Ti izrazi to i zaslužuju jer su “odraz novih dostignuća, tehnologija i trendova (...) svjedoci pojedinih razdoblja kroz koja prolazi stanovita društvena zajednica” (121).

Tekst knjige podijeljen je u dvadeset i dva poglavlja.

U poglavlju pod naslovom “Definicija neologizma” (3-9) V. Muhvić-Dimanovski definira pojmove *neologija* i *neologizam*.

Neologiju definira kao “ukupnost procesa koji određuju stvaranje novih riječi u vokabularu nekoga jezika” (2). Autorica drži da su postojeće definicije neologizma neujednačene i neodređene što ilustrira navođenjem definicija iz rječnika lingvističkih naziva (npr. R. Simeon, Th. Lewandowski, G. Mounin), leksikologa i jezikoslovaca koji svoj interes fokusiraju na tu kategoriju leksičkoga fonda (npr. D. Herberg, M-F. Mortureux, Th. Schippan) te definicija navedenih u predgovorima rječnika (npr. Rječnik hrvatskoga jezika, Hrvatski enciklopedijski rječnik, Hrvatski jezični savjetnik). Jedna od definicija koja sadrži bitne elemente pojma jest ona R. Simeona (1969: 904-905) u kojoj kaže da je neologizam “jezična novotvorevina, novo iskovana i još ne općenito prihvaćena riječ ili izraz; kovanje i upotreba starih riječi u novom značenju; riječ, izraz, konstrukcija koja je nedavno ušla u jezik.”

Neologizmisedijele na *denominativne* i *stilističke*. Prvima pripadaju riječi koje su potrebne da bi se imenovali novi pojmovi, dok stvaranje drugih diktira isključivo specifičan stil nekoga pisca. Riječi stranoga podrijetla također se dijele na dva tipa: *denotativne* i *konotativne*. Denotativnima se imenuju novi pojmovi i proizvodi stvoreni u nekoj

drugoj zemlji, dok su konotativne posljedica prestiža što ga posjeduje neka država i njezino društvo.

U poglavlju naslovljenome "Povijest istraživanja neologizama" (11-26) autorica govori o angloameričkome, francuskome i njemačkome govornom području te povijesti hrvatske neologije. Iako se smatra da je na anglosaksonskome govornom području uporaba novih riječi postala predmetom širih rasprava negdje u zadnjoj polovici 18. stoljeća, njihova sustavna obrada proizvod je 20. stoljeća, i to nakon II. svjetskog rata naglim razvojem tehnologije te promjenama u društvu. Kao posljedica toga objavljen je relativno velik broj rječnika neologizama (npr. *The Barnhart Dictionary of New English, Dictionary Companion*). Neološka su istraživanja u Francuskoj dobro zastupljena. Neologija je na tome području zbog čvrste purističke tradicije uvijek bila jezični i politički problem. Rječnici neologizama, čiji je zamah u objavljivanju započeo 1970-ih godina, osim riječi stranoga podrijetla, bilježe veliki broj francuskih riječi koje bi trebale zamijeniti tuđice. Na njemačkome govornom području bavljenje problematikom novih riječi započinje već od 16. stoljeća kao predmet purističkih nastojanja, ali se interes za neologizme na leksikografskome polju javlja relativno kasno. Povijest se hrvatske neologije prikazuje kroz različita razdoblja hrvatske povijesti koja su sa sobom nosila različite stavove o čistoći jezika. Hrvatski su jezikoslovci u svojim radovima i raspravama oduvijek gajili purističke težnje prema jeziku, od žestokih do umjerenih. Kao najznačajniji tvorac novih riječi

istaknut je B. Šulek. On je obogatio hrvatsko znanstveno nazivlje i opći jezik te doprinio razvoju leksikografije.

Prvi plan studije čine razni aspekti neologije kao jezikoslovne pojave. Jedan od aspekata podrazumijeva odnos neologije prema normi opisan u poglavlju "Neologija i norma" (27-33). Leksička je norma podvrgnuta zakonitostima tvorbe riječi u nekome jeziku i izravno ovisi o stupnju purizma u nekoj jezičnoj zajednici. Ipak, autorica ističe da neologizmi češće izmiču strogim zahtjevima norme nego što je to slučaj s tvorbom riječi, sintaksom ili pravopisom. Na primjeru se nekoliko jezika prikazuje kako norma utječe na oblikovanje leksika pojedinoga jezika. Za razliku od izrazito purističkih francuskoga i češkoga u kojima je uvriježena praksa zamjene posuđenica domaćim ekvivalentima, engleski je uvijek bio otvoren prema utjecajima izvana. Dok francuski lingvisti osnivaju odbore i propisuju zakone za zaštitu i širenje francuskoga jezika, američki i britanski lingvisti smatraju leksičku normu nečim nametnutim, dalekim od stvarne jezične situacije. Što se hrvatskih jezikoslovaca tiče, većina ih zastupa pravilo 'zlatne sredine', odnosno shvaća da norma nužno podrazumijeva zadovoljavanje dva načela: načela stabilnosti i načela elastičnosti.

U odjeljku pod naslovom "Neologija i znanstveno nazivlje" (35-36) autorica govori o neologizmima u znanstvenome nazivlju kao o svakodnevnoj pojavi. Da bi se zadovoljili zahtjevi struke i norme, nužno je da u stvaranju nazivlja sudjeluju i jezikoslovci i stručnjaci za pojedina područja.

U poglavlju naslovljenome "Neologija i novogovor" (37-38) autorica razgraničava ta dva pojma, iako se oni u stvarnosti često isprepleću. Prvi stvara neutralne nove izraze da bi se popunile praznine u vokabularu, dok su nove riječi koje stvara drugi novogovor, politički 'obojene'.

Nastojanja su ove studije također usmjerena prema utvrđivanju tipologije neologizama. Tome je posvećeno poglavlje "Kategorije neologizama" (39-52). Nekoliko je različitih kategorija novih riječi. Najviše je *posuđenica* jer je nemoguće odmah prevesti svaku novu riječ koja u jezik uđe prateći novi pojam. Kao područja najpodložnija priljevu novih riječi istaknuti su jela i pića, informatika i mobilna telefonija. Anglizmi ili *anglo-neologizmi* čine 40 % novih riječi. Taj je postotak usko vezan za činjenicu da se engleski smatra globalnim jezikom koji je intezivno prisutan od najranije životne dobi i čijoj rasprostranjenosti kao i svakodnevnome porastu mediji uvelike pomažu. Sveprisutnost se engleskoga odražava na sadržaj rječnika stranih riječi i novih riječi u mnogim europskim jezicima. Na primjerima anglizama *designer*, *mixer* i *sponsor* autorica pokazuje kako se riječi engleskoga podrijetla javljaju posvuda u istim ili vrlo sličnim oblicima. Drugu kategoriju čine *egzotizmi*, odnosno riječi koje označavaju pojmove koji potječu iz neeuropskih zemalja i jezika, npr. *aikido*, *sudoku*, *tofu*, *wok*. Oni su teško prevedivi, pa gotovo u pravilu ostaju na razini *posuđenica*.

Neologizmi koji su stvoreni na stranim jezičnim elementima, a nisu posuđeni kao cjelina ulaze u kategoriju *pseudo-posuđenica*. Autorica među ostalima navodi primjere iz hrvatskoga jezika,

npr. *inženjering*, *monkey*, *golman*, *happy end*.

Domaće nove riječi su neologizmi koji nastaju kao posljedica potrebe imenovanja lokalno ograničenih novih pojava, pojmova ili predmeta kao što su *foteljaš*, *balvan-revolucija*, *vatrogasne mjere* i sl.

Riječi koje očekivano ili neočekivano dožive masovnu uporabu V. Muhvić-Dimanovski naziva novim-starim riječima. Neki su od primjera: *globalizacija*, *informatički*, *eko-* (od *ekološki*), *tranzicija*.

U poglavlju "Neologizmi u žargonu" (53-55) govori se o neologizmima kao izuzetno čestoj pojavi u žargonu i razgovornome jeziku gdje imenuju predmete iz različitih područja svakodnevnoga života, npr. *sponzoruša*, *tajkunara*, *kemijati* te semantičke *posuđenice zakon*, *mrak*, *zakucati*, *brijati*.

Skraćenicama, koje čine brojnu skupinu neologizama, posvećeno je poglavlje knjige naslovljeno "Nove skraćenice" (57-60). Strane su skraćenice, npr. PC, DVD, PIN, mahom engleskoga podrijetla. Neke od njih su prevedene, pa se strana složenica i prevedenica koriste naporedo. Domaće skraćenice, kao i druge nove riječi, imenuju pojave nastale uslijed novih društveno-političkih odnosa. HNOS, PDV, JMBC, BBB (Bad Blue Boys) neki su od primjera.

U poglavlju "Vremenski aspekt pri utvrđivanju neologizama" (61-64) vremenski je aspekt predstavljen kao stvar subjektivne procjene. Starost riječi relativan je pojam što se vidi na primjerima oživljenica, semantičkih *posuđenica* te riječi koje su u nekome jeziku stare, a u hrvatskome su tretirane kao neologizmi

(npr. *tofu*). S druge su strane 'apsolutno' nove riječi u jeziku koji posuđuje i jeziku u kojem su stvorene. Njih je u zadnjim desetljećima jako mnogo zahvaljujući brzini kretanja informacija na globalnoj razini.

Efemernost neologizama predmet je istoimenoga poglavlja (65-66) u kojemu je spomenuta pojava ilustrirana primjerima riječi koje se odnose na pojave kratkoga vijeka ili su odraz pomodnih trendova (npr. *ping-pong diplomacija*, *Tamagoči*, *šuškavac*).

Poglavlje pod naslovom "Leksička kreativnost" (67-68) donosi i ostale nazive za stvaranje novih riječi: *leksikogeneza*, *leksička kreativnost* ili *neološka proizvodnja*. Leksičkoj kreativnosti pogoduju denominativna neologija, nastajanje prevedenica i novih riječi za domaće pojmove.

"Pokušaji zamjene posuđenica domaćim izrazima" (69-75) naslov je poglavlja u kojemu autorica govori o težnji da se "bez obzira na snagu purističkih tendencija, u svim jezicima posuđenice pokušavaju zamijeniti domaćim riječima" (69). Navedena je težnja ilustrirana primjerima pokušaja zamjene posuđenica, prvenstveno anglizama, u francuskome, talijanskome, češkome, švedskome, njemačkome, slovenskome i hrvatskome jeziku. Autorica zaključuje da često nije lako naći odgovarajući domaći naziv i tome navodi tri razloga: predložene zamjene ponekad nisu dobre i prihvatljive; novi izraz najčešće treba dosta vremena da se udomači i istisne posuđenicu; za prihvaćanje nove riječi nije dovoljno slijediti ustaljene tvorbene obrasce, treba

zadovoljiti semantičke zahtjeve i transparentnost.

Poglavlje "Neologizmi u rječnicima" (77-87) posvećeno je mjestu neologizama u rječnicima. Neologizmi se pronalaze kako u rječnicima novih i stranih riječi, tako i u općim jednojezičnim rječnicima, čija se kvaliteta, smatra autorica, mjeri količinom suvremene građe. *Rječnici neologizama* pomažu čitatelju da se snađe u mnoštvu novih riječi s kojima se susreće u svakodnevi.

U poglavlju pod naslovom "Posljedice svijeta kao globalnoga sela" (89-90) ističe se da neologizmi unutar nazivlja ulaze u jezike s novim idejama i proizvodima koji se zahvaljujući visokoj tehnologiji i razvijenim sredstvima javnoga priopćavanja brzo šire cijelim svijetom.

U odjeljku naslovljenome "Tipovi jezičnih promjena" (91-95) jezične se promjene koje rezultiraju neologizmima dijele na gramatičke, semantičko-lexičke i inovacije temeljene na korelaciji između društva i jezika. Autorica odraz političkih i društvenih događaja na jezik pokazuje na njemačkome i hrvatskome primjeru 90-ih godina. Naime, u oba se jezika stvaraju neologizmi, mijenjaju značenja riječi te historiziraju dijelovi leksika.

U poglavlju pod naslovom "Načini stvaranja neologizama" (97-108) autorica donosi primjere iz hrvatskoga i nekoliko stranih jezika. Ovdje se navode samo domaći primjeri. Jedan je od načina uporaba domaćih prefikasa i sufikasa ili dijelova složenica, što je vidljivo iz primjera *biciklijada*, *učilica*, *Croaid*, *e-vlada* i sl. Oni mogu postati iznimno produktivni u određenome trenutku. Nove se riječi stvaraju i sažimanjem dijelova dviju riječi,

npr. *klinceza* (*klinka* + *princeza*). Značajnu skupinu čine semantičke posuđenice u kojima se postojećim leksičkim jedinicama pridodaju novi sadržaji. Primjeri su *generacija*, *miš*, *pokrivati*, *vruč* itd. Metonimijom nastaju nove riječi poput *plave kacige* (pripadnici mirovnih snaga), *generalić* (naivan čovjek), *Pantovčak* (predsjednik ili njegov ured). Primjeri poput *virus* ili *hijene rata* ilustriraju neologizme nastale metaforičkom uporabom riječi. Slobodne tvorbe podrazumijevaju pribjegavanje uporabi oznaka nacije iz koje pojam potječe, iako je često ta svojevrсна pučka etimologija pogrešna. Neki su od primjera: *japanke*, *švedski stol*, *francuska salata*. Stanovit broj novih riječi pak nastaje iz razloga što već postoji njihov antonimski parnjak, npr. *fiksna telefonija* (naspram *mobilna telefonija*), *priljev mozгова* (naspram *odljev mozгова*).

Poglavlje naslovljeno "Metode skupljanja neologizama" (109-111) posvećeno je metodama tradicionalnih i tzv. *komparabilnih korpusa*. Prvi podrazumijevaju skupljanje neologizama iz dnevnih novina, tjednika, časopisa i televizijskih emisija te provjeravanje njihova postojanja u raznim vrstama rječnika. Drugi se sastoje od sličnih tekstova u više od jednoga jezika.

U odjeljku pod naslovom "Neologizmi kao posljedica posebnih sociopolitičkih uvjeta na globalnoj razini" (113-114) autorica govori o sociopolitičkim uvjetima na globalnoj razini kao o jednome od razloga nastajanja neologizama. Neki su

od primjera: *perestrojka*, *pametne bombe*, *tsunami*.

"Konvergentne pojave u jezicima" (115) naslov je poglavlja u kojemu autorica opisuje konvergenciju jezika kao jedan od najznačajnijih elemenata vezanih za neologizme. Velik dio novoga jezika dijele genetski srodni, ali i genetski udaljeni jezici.

Na kraju studije, u poglavlju naslovljenom "Detekcija neologizama" (117-120), autorica ističe kako je, unatoč uznapredovalim tehnologijama, detekcija neologizama još uvijek težak zadatak. Leksikografi i stručnjaci s područja strojne obrade tekstova rade na tome da se pronađe što efikasnija metoda automatskoga registriranja neologizama.

Knjiga obasiže 133 stranice i sadrži popis od preko 160 bibliografskih jedinica.

Iako opsegom nevelika knjiga, daje mnoštvo metodološki važnih podataka o pojavi neologije u europskim i u hrvatskome jeziku, potkrepljenih zanimljivim primjerima. Autoričin cilj da prikupi što je moguće više raznorodnih tipova novih riječi te da upozori na različite aspekte leksičke kategorije neologizama ovom je studijom uspješno realiziran. Složit ćemo se s Vesnom Muhvić-Dimanovski kada kaže da je istraživanje novih riječi "priča bez kraja" (122). Slobodni smo dodati da ova studija predstavlja značajan doprinos toj 'priči' kao i poticaj za daljnje proučavanje.

Branka Drljača